

Avioliiton ongelmallisuus sota- ja kotirintamalla

Toista maailmansotaa on Suomessa muisteltu yksimielisyyden kertomuksena. Tämä asenne on kuitenkin peittänyt alleen monia sosiaalisia, poliittisia, kulttuurisia ja sukupuoleen liittyviä ristiriitoja. Viime aikoina myös naisia on uudella tavalla alettu sijoittaa sota-ajan kertomukseen. Naisten panosta sota- ja kotirintamalla on ehditty jo tutkia suhteellisen paljon. Tarkastelu on kuitenkin ollut yksipuolista. Suurta huomiota ovat saaneet lotat ja kotirintaman naisista maataloudessa työskennelleet naiset.¹ Vasta viime aikoina on alettu kiinnittää huomiota kotirintamalla palkkatyössä, varsinkin tehdastyössä olleisiin naisiin ja toisaalta rintaman naisista muihin kuin lottiin.²

Naisten rintamalla olo synnytti omana aikanaan ja synnyttää nykyajan jälkiarvioinneissa monenlaisia tunteita. Niihin sekoittuu vaikeita moraalisia, sukupuolten välisiä, taloudellisia ja ideologisia asioita. Mikä oli naisten oikeus, mikä velvollisuus mennä rintamalle? Miten naisten rintamalla olon ajateltiin vaikuttavan sukupuolten välisiin suhteisiin, miten avioliittoon ja perheeseen, niiden taloudelliseen ja moraaliseen rakenteeseen?

Rintamalla olleista naisista lotat ovat saaneet paljon huomiota. He ovat kirjoittaneet runsaasti muistelmiaan, heidän merkitystään on julkisuudessa kiiteltu, ja he ovat olleet tutkimuksen kohteina. Muut rintamanaiset ovat jääneet vähäiselle huomiolle. Rintamalla oli lottien lisäksi myös sairaanhoitajia, apusisaria, sotilaskotisisaria ja ns. työvelvollisia eli siviilityöpaikoissa olleita naisia. Rintaman naisten hierarkkinen asema, palkkaus ja rintamalle menon vapaaehtoisuus tai pakollisuus vaihtelivat. Sairaanhoitajat olivat velvoitettuja läh-

temään heille osoitettuihin paikkoihin, kun taas apusisaret olivat lottien tavoin vapaaehtoisia. Tosin niin sanotut toimen lotat olivat antamiensa lupausten pohjalta velvolliset lähtemään. Sotilaskotisisaret olivat organisaationsa lähettämiä. Sen sijaan työvelvollisista on vain vähän tietoa.

Rintamanaisten tuottamaa muistitietoa on paljon; viime vuosikymmeninä sitä on suorastaan tulvinut esille. Se on kuitenkin vinoutunutta, sillä suurin osa aineistosta on lotilta. Lotille on ominaista käsitellä asioita moraalin pohjalta, jolloin taloudelliset, poliittiset ja yhteiskunnalliset ristiriidat supistuvat siveyskysymykseksi. Lotat tuovat säännöllisesti esille tarpeen korjata lottien kokemaa häpäisyä. Lottaideologian mukainen korostettu siveyden vaatimus törmäsi sotien jälkeisessä mielipideilmastossa kriittiseen, erityisesti Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* (1954) ja Paavo Rintalan *Sissiluutnantin* (1963) lottakuvaan.³ Kirjailijoiden synnyttämään loukkaukseen viittaavat lotat toistuvasti muistelmissaan: ”[...]jota nykynuoret piikki-parrat ja maitonaamat sysäivät.”⁴ tai ”Monet räkänokat yhä räpäivät asioita, joista eivät tiedä mitään ja ovat syntyneet vasta sotiemme jälkeen.”⁵ Loukkaantuminen ja katkeruus sävyttävät monen lotan tekstiä silloinkin, kun kuvataan konkreettisesti vaikkapa muonitusta. Lottien kunnollisuutta korostetaan teksteissä suoraan esimerkiksi seuraavankaltaisilla väittämillä: ”[...] mitään vispiläkauppaa ei keskenämme ollut”⁶, ”[...] kuri meillä oli kova, joten ei siellä mitenkään miesten kanssa riiusteltu”⁷, ”[...] ei oltu seurustelemassa [...] vaikka niin on sanottu”.⁸ Saatetaan turvautua myös epäsuoraan retoriikkaan ja käytetään vertailua muihin naisiin. Teksteistä onkin luettavissa piilossa olevia enemmän tai vähemmän tiedostamattomia rintamanaisten välisiä eroja.

Tässä artikkelissa tarkastelen avioliiton ja perheen sota-aikana saamia sävyjä rintamalla olleiden naisten muistitiedon valossa. Tutkimustani *Yksin vai yhdessä. Rintamanaisen monta sotaa* (2012) varten kävin läpi noin sata julkaistua muistelmatekstiä, joista osa on kokoomateoksissa julkaistuja lyhyitä, muutaman sivun pituisia tekstejä ja noin 15 on monografiateosta. Varhaisimmat tekstit ovat 1980-luvulta, ja suurin osa on 1990-luvulta ja 2000-luvun alusta.⁹

Noin sadasta tarkastelemastani tekstistä vain viisi on työvelvollisilta eli siviilityöpaikoissa sotatoimialueella työskennelleiltä naisilta. Heitä oli varsinkin armeijan varushuollossa, esimerkiksi suurissa pesuloissa. Koska työvelvolliset eivät ole juurikaan julkaisseet muistelmia, eikä heidän muistelukerrontaansa ole muutakaan kautta koottu arkistoihin, on vaikea tavoittaa heidän kokemuksiinsa rintamalla olosta, sinne menemisen motiiveista ja kotiolojen järjestelyistä. Kaikki sodan kokeneet eivät välttämättä halua edes muistella sodan aikoja. Työläiset ovat olleet muutenkin muita haluttomampia kirjoittamaan sota-ajan kokemuksistaan. Pyykinpesu, ompelu ja paikkaus eivät välttämättä myöskään inspiroi muistelemaan. Pesuloiden työntekijät ovat suurelta osin olleet iäkkäämpiä kuin koululaisista, opiskelijoista ja muista nuorista koostunut lottajoukko, eikä 1990-luvulla elpynyt naisten sota-ajan muistelu ole enää heitä tavoittanut.

Arvioin kirjoituksissa esiin tulevaa kuvaa avioliitosta yhteiskunnallisessa kontekstissa ja sijoitan sitä luokkasuhteisiin. Ymmärrän luokat väljästi niin, että vuoden 1918 sisällissodan vaikutuksesta vielä toisen maailmansodan aikana oli nähtävillä kaksi luokkaa, nimittäin valkoiset ja punaiset. Työväestöstä puhuttaessa on muistettava, että valkoisten puolella oli myös työväestöön kuuluvia henkilöitä.

Työni kuuluu muistitietotutkimukseen, jonka perusteisiin kuuluu tulkintatavan kolmijako. Puhutaan ymmärtävästä, selittävästä ja kriittisestä tulkinnasta.¹⁰ Olen käyttänyt pääasiassa selittävää otetta. Olen lukenut rintamanaisten julkaistuja tekstejä nimenomaan valmiina teksteinä, kirjoittajiensa kannanottoina ja sanomina. Tässä suhteessa on merkittävä ero haastatteluin tuotettuun muistitietoon, joka on tutkijan ja tutkittavan, voidaan myös sanoa kahden keskustelijan enemmän tai vähemmän henkilökohtaista keskustelua, yhteistulosta. Olen käyttänyt teema-analyysiä ja kiinnittänyt jonkin verran huomiota myös kirjoittamisen tyyliin. Olen lukenut tekstejä pääsääntöisesti vastakarvaan eli lukenut toisin, mikä on feministisen tutkimuksen tieteesen tuoma menetelmä. Siinä etsitään tekstistä aukkoja, puuttuvaa, erilaisia murtumia. On tarkoitus saada näkyväksi luonnollistuneen sukupuolijärjestyksen sopimuksenvaraisuutta, kulttuurista rajoittuneisuutta ja historiallista tilapäisyyttä, viime aikoina

yhä enemmän myös etnisyyttä, jälkikolonialistisia elementtejä ja muita piilossa olevia marginaalisuuden muotoja.¹¹ Vastakarvaan lukemista on pidettävä kriittisenä, sillä siinä liitetään tutkijan tulkintaa tutkittavien omaan käsitykseen. Tässä yhteydessä käytän vastakarvaan lukemista saadakseni esille naisten keskinäiset erot, arvottamiset ja peitetyn luokkajaon.

Olen lukenut rintamanaisten tekstejä myös myötäkarvaan, jolloin tarkastelu on painottunut naisten rintamakomennuksella suorittamaan tekemiseen ja konkreettiseen elämään, mikä saa naisten teksteissä runsaasti tilaa. Otan mukaan lainauksia naisten kirjoituksista ja käytän niitä esimerkkeinä. Pysin myös esittämään lainauksen yleispätevyyden asteen, mitä voi tarkemmin arvioida laajemmassa kontekstissa tutkimuksessani.

Oltiin siveitä

Teksteissä lottien omakuva muodostuu irtiotolla muista, varsinkin niin sanotuista työvelvollisista. Ero rakentuu moraalisesta ylemmyydestä:

Hilpeyttä herätti myös Vit.KM, mikä tarkoitti valtavaa pesulaa Karhumäessä. Siellä työskenteli naisia, joista monikaan ei ollut tullut vapaaehtoisesti. Useimmat naiset olivat työvelvollisia, jotka oli poimittu suurten kaupunkien kaduilta, sillä maa tarvitsi kaikkien työpanosta. Oli selvää että heissä löytyi naisia miehille viihteeksi. Joka tapauksessa aina miehen tullessa Karhumäestä, oli pojilla ensimmäinen kysymys: ”Kävitkö Vit.KM:ssä?”¹²

Näin kirjoittaa lottana sodan aikana toiminut Elise Turpeenniemi. Kuten sitaatista ilmenee, lotille työvelvolliset näyttäytyvät äärimmäisinä toisina, lähes prostituoituina. Lotat eivät ole yksin kielteisessä arviossaan, sillä pesulanaisten moraalista epäilyttävyyttä kierrätetään uutterasti. Populaariteoksessa *Suomalainen Korpisoturi. Taistelijan elämää talvi- ja jatkosodassa* (1994) on lyhyt luku varus-

huollosta ja pyykinpesusta otsikolla Viettelyksen vaunut. Tekstistä tulee esille miehinen näkökulma pyykinpesuun ja pesulajuniin. Kuvissa pesulanaisten silmät on peitetty mustilla lapuilla tunnistamisen estämiseksi. Erikoisesti korostetaan, että ”[...] artikkelin arkaluontoisuuden vuoksi naisten kasvot on peitetty, vaikka kaikkien kohdalla tällainen varovaisuus ei toki ollut tarpeen.”¹³ Mustia lappuja ei tietojeni mukaan ole alkuperäisissä Puolustusvoimien kuva-arkiston kuvissa. Mustaaminen oikein alleviivaa naisten moraalittomuutta.

Myöskään Olavi Paavolainen ei malttanut olla herkuttelemta asialla. Hänen mukaansa Karhumäen pesulajunan työntekijöistä, ”pesularivottarista”, kuuli ”monia juttuja.” Muutenkin Karhumäestä oli tullut rintamantakainen huvittelu- ja viihdytyskeskus. Siellä oli tivoli, ja jonkun komppanian päiväkäskyssä oli maininta: ”käsketään varomaan tivolin neitiä, sillä on kuppa.”¹⁴ Pekka Tarkan tekemässä *Sissiluutnantin* vastaanottoa käsittelevässä tutkimuksessa esitellään yhden rintamamiehen kirjoittama kirje, jossa tehdään ero lottien ja muiden rintamalla olleiden naisten välille. Kirjoittajan mukaan moraaliksi oli ”sekalaisessa seurakunnassa” kyseenalaisempaa kuin lottien keskuudessa. Rintamamies kirjoittaa:

[...] olipa naisväkeä muutakin. He toimivat työvelvollisina pesuloissa, paikkaamoissa, puhdistuskomennuskunnissa yms. Tämä aines oli kaupungeista, taajamista yms. koottua naisainesta, sekalaista seurakuntaa, mutta työtahtoista ja yleensä tarmokasta väkeä.¹⁵

Kommentista tulee esille outo ristiriita: lottien kohdalla korostetaan moraaliksi ja muiden naisten kohdalla hyvää työntekoa. Miesten seksuaalisia tarpeita ymmärtävä kuva löytyy myös kaunokirjallisuudesta, esimerkiksi Pentti Haanpäältä. On kiinnostavaa, että Veijo Meren *Manillaköysi* -romaanin pohjalta tehtyyn televisiofilmiin on laitettu episodi, jossa pesulanaisten telta toimii miesten seksuaalisten halujen toteuttamispaikkana. Tätä ei kuitenkaan ole itse kirjassa, vaikka Meri kyllä kuvaa myötätunnolla naisia ja heistä tulee miesten ymmärtäjiä.

Pelottavat työvelvolliset

Työvelvolliset ovat yksi ryhmä rintaman näkymättömistä naisista. Sota-ajan työvelvollisia ja -velvollisuutta on alettu tutkia vasta viime aikoina.¹⁶ Valitettavasti tutkimukset eivät kuitenkaan käsittele sota-toimialueella työskennelleitä naisia. Työvelvollisuuslain mukaan jokainen 15–65-vuotias oli velvollinen ”tekemään maanpuolustuksen etua välittömästi tai välillisesti tarkoittavaa työtä”. Tästä oli vapautettu lapsen tai jonkun muun henkilön hoitovastuussa olevat henkilöt, käytännössä lähinnä naiset. Lain laadinnan yhteydessä oli kiinnitetty erityistä huomiota Lotta Svärd -järjestön ja Suojeluskunnan jäseniin; heidän ei haluttu joutuvan työvelvollisiksi. Lottien katsottiin kouluttautuneen vapaaehtoisesti sodan aikaisiin tehtäviin, minkä perusteella heidät tuli jättää lain ulkopuolelle.¹⁷ Tätä määrittelyä voi pitää eriarvoistavana ja lotan erityisasemaa rakentavana.

Työvelvollisuuslain perusteella saatiin kaivattua työvoimaa teollisuuteen ja varsinkin maa- ja metsätöihin. Populaariteoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta* (1995) on muutama maininta työvelvollisuudesta. Teoksessa on kiinnostava luku Koulutytöt työvelvollisina maatalossa¹⁸, jota voi pitää melko tyypillisenä, hiukan romanttiseen tyyliin kirjoitettuna kuvauksena kaupunkilaisnuoresta maataloustöissä. Maatalous sai tarpeellista työvoimaa ja kaupunkien väki ainakin parempaa ruokaa ja mahdollisesti elintarvikkeita. Toisaalta edellä mainitussa teoksessa korostetaan, että työvelvollisuus realisoitui teollisuustyössä ja varsinkin sotatarviketeollisuudessa, josta onkin teoksessa hyvä, vaikkakin lyhyt luku. Muistutetaan, että ”[...] poliisi valvoi valppaasti, että kaikki työkykyiset ja ilman huoltovelvollisuutta olleet naiset kävivät töissä, joko normaalisti oman toimeentulonsa puitteissa tai sitten työvelvollisina.”¹⁹ Työvelvollisuuden toteutusta ei voi sanoa kaikin puolin onnistuneeksi. Asiaa tutkineen Hanna Salmisen mukaan työvelvollisuudella oli huono maine, sillä sitä pidettiin rangaistuksena, mikä näkyy tavasta puhua ”pakkotyöstä”. Viranomaisia olikin käsketty kaikin keinoin häivyttämään työvelvollisuuteen liittyvää huonoa mainetta.²⁰

Tämä ristiriitainen kielenkäyttö tulee esille myös tarkastelemistani rintamanaisten kirjoituksista. Pesulanaiset olisi syytä rinnastaa muihin ”siviilitöissä” oleviin, millä tavalla he itsekin puhuvat työstään, kun taas lotilla tuntuu olevan tapana nimittää heitä ”työvelvollisiksi” käsitteen kantaessa negatiivista väritystä. Ei ihme, että myös kotirintaman naiset kertoessaan sota-ajan työnteosta ja työpaikoista tuntuvat korostavan työpaikan saannin omaehtoisuutta.²¹ He eivät identifioi itseään viranomaisten käskyvallan alaisiksi työvelvollisiksi.

Vaikka työvelvollisuuden noudattamista oli pyritty hoitamaan vapaaehtoisuuden perusteella, oli viranomaisilla käytössä myös pakkokeinoja. Laki sääti sakkorangaistuksen niille, jotka kieltäytyivät suorittamasta lain nojalla määrättyä työtä. Lain rikkojat oli mahdollista myös laittaa niin sanottuihin erityisiin työmuodostelmiin eli eräänlaisiin työsiirtoloihin tai -leireihin.²² Salmisen tutkimuksessa ei ole kuitenkaan mainintoja, että näitä leirejä olisi ollut miehiteyllä alueella. Aikaisemmin esitetty kauhukuva Karhumäen pesulan naisista kaduilta sotatoimialueelle raahatuista iloiseen elämään tottuneista naisista ei voi pitää paikkaansa senkään takia, että naisten tulo rintamalle näyttäytyy armeijan johdon taholta muutenkin häiriötekijänä. Armeijan johdolle tuotti haittaa rintamalla olleiden naisten jakaantuminen moniin eri ryhmiin, jolloin myös käskysuhteet muodostuivat epäselviksi. Vain osa rintaman naisista oli lottia ja siten alistettuja järjestönsä kurinpidolle. Sodan loppuvaiheessa armeijan johto mietti jopa mahdollisuutta antaa kaikille rintaman naisille jonkinasteista lottakoulutusta toiveena saada kaikki naiset saman johdon alaisuuteen.²³

Salmisen tutkimuksessa ei ole juurikaan mainintoja irtolaisista; irtolaisuudesta tuomittuja ei lähetetty erityisiin työmuodostelmiin eikä ilmeisesti myöskään sotatoimialueelle. Täten työvelvollisuudesta kieltäytyneitä ei pidä ilman muuta yhdistää irtolaisuuteen, eikä ainaakaan Salmisen tutkimus tuo selvyttä siihen, oliko irtolaisia lähetetty rintamalle. Suomalaisessa lainsäädännössä irtolaisuus esitetään prostituution merkkinä, sillä prostituutiokohta oli poistettu rikoslaista 1937, jolloin ammattihaureus määriteltiin irtolaisuuden lajiksi.²⁴

Kirjoituksista päätelleen työvelvollisuus pelotti lottia. Tämä tulee esille ”työvelvollisen kortilla” uhkailusta. Eräs lotta kirjoittaa, että kun hän oli sairastuttuaan lähtenyt kotiin sotatoimialueella sijainneeseen Salmiin, olivat siellä toiminut rakennuskomppania ja työvoimapäällikkö vaatineet häntä jäämään perustamaan ruokalaa: ”Jos et jää vapaaehtoisesti, sinulle annetaan työvelvollisen kortti käteen.”²⁵ Uhkaus oli tehonnut.

Taloudellinen mahdollisuus mennä rintamalle

Lottien vapaaehtoisina tekemää työtä rintamalla on kiiteltä ja sitä on pidetty esimerkillisenä isänmaallisuutena. Vapaaehtoisuuden taustaa vasten kannattaa kysyä, kenellä oli mahdollisuus ja halu mennä vapaaehtoistyöhön rintamalle? Kuka oli riittävän vapaa tekemään näin? Rinnastan tässä yhteydessä työvelvollisuuden palkkatyöhön. Kenellä oli taloudellinen mahdollisuus olla poissa palkkatyöstä? Kenellä oli varaa elää rintamalla saadulla päivärahalta? Kuka oli vapaa muista sidonnaisuuksista? Nainen saattoi olla sidottu lapsenhoitoon, jolloin hän oli periaatteessa vapautettu kodin ulkopuolisesta työstä.

Suurin osa rintamalla olleista lotista oli nuoria, iältään 20 vuoden molemmin puolin olevia ja pääsääntöisesti naimattomia nuoria naisia. Tarkan seulomisen jälkeen löysin käyttämästäni aineistosta vain kymmenkunta tekstiä avioliitossa olleelta rintamanaiselta. Tällöinkin he tuntuvat olleen etupäässä kotipaikkakunnalla tai lähellä kotia, esimerkiksi Lotta Svärdin paikallisissa tehtävissä tai sotasairaalassa.

Rintamalottien muistelmissa käsitellään toimeentulokysymyksiä yllättävän vähän, mihin syynä voi pitää nuoruutta ja sen tuomaa taloudellista huolettomuutta tai vaivaantuneisuutta rahasta puhuttaessa. Vaikka lottien muistelmista tulee esille sosiaalista erottelua, ei sitä kytketä elämän realiteetteihin, vaan lähinnä moraalisiin arvoihin. Lotat eivät asemoi itseään luokkarakenteessa. Päinvastoin ajatus luokista vaikuttaa vieraalta. Naiset eivät tuo esille poliittiseksi mieltämiään asioista eivätkä näin ollen myöskään naisten yhteiskunnallisia eroja.

Rintamalle lähtijöiden sosiaalisista taustoista saa kuitenkin suhteellisen hyvän kuvan, sillä teksteissä esitellään yleensä rintamalle lähtemisen motiiveja, lähdön tunnelmia, sekä vanhempien ja lähipiirin suhtautumista asiaan. Rintamalotat koostuivat pääasiassa kahdesta ryhmästä, nimittäin maaseudun naisista, sekä talon tyttärinä että maalaistalojen työntekijöistä ja kaupungin tytöistä, jotka olivat pääosin opiskelijoita ja koululaisia, mutta toki myös palveluammattien edustajia. Kirjoituksista löytyy vain muutama maininta alemman sosiaaliryhmän tytön liittymisestä lottiin: Eräs piikana työskennellyt tyttö oli liittynyt Lotta Svärdiin ja myöhemmin mennyt rintamalle. Hänen isänsä oli ollut vihainen tyttären liittymisestä: ”Naapurit pilkkasivat, mutta en välittänyt siitä vaikka olin vain piikatytttö enkä sopinut herrain kaartiin.”²⁶ Toisessa tapauksessa kirjoittaja oli liittynyt lottiin vuonna 1936 ja hän korostaa, että oli tuntenut itsensä toisten veroiseksi, vaikka olikin ollut vain pikkuisesta torpasta.²⁷ Korostus alleviivaa sosiaalisesti alempien ryhmien epämukavuutta järjestössä.

Taustaltaan työväenluokkaisia ja ammatiltaan tehdastyöläisiä ei joukossa näy. Heidän mahdollisuutensa päästä rintamalle olivat pienet. Rintamanaisten toimintaa organisoivat Lotta Svärd suhtautui kielteisesti poliittisesti epäluotettavina pitämiinsä punaisiin.

Teksteistä päätellen suurimmalle osalle rintaman lottia toimeentulo ei tuottanut suurempia ongelmia. Perhe takasi mahdollisuuden elää rintamalla eikä tyttärellä ollut elättämisvelvollisuuksia. Tämän kaltaista asemaa voidaan pitää etuoikeutettuna ja se muistuttaa tuon ajan opiskelijoiden tilannetta muutenkin. Vähemmän vauraista oloista tulleille lotille tilanne oli toinen. Eräs lotta korostaa, etteivät he rintamalla ollessaan talvisodan aikana saaneet edes päivärahaa, mitä alettiin maksaa jatkosodan aikana.²⁸ Päivärahakin oli erilainen eri työtehtävissä oleville lotille. Lottien eriarvoisuutta lisäsi sekin, että joillekin rintamalotille maksettiin päivärahan lisäksi osa palkasta. Esimerkkinä olkoon lotta, joka oli ollut töissä posti- ja lennätinhallituksella ja lähtenyt sieltä lottakomennukselle. Hän oli saanut työpaikastaan puolipalkkaa.²⁹

Rahallisista vaikeuksista ja niiden konkreettisista seurauksista kirjoitetaan vain vähän. Lottapuku on kuitenkin aihe, jonka yhteydessä

ilmenee rahahuolia. Eräs lotta kirjoittaa rintamalle ilmestyneestä naisesta: ”Hän ei nimittäin olekaan kuka tahansa, sen näkee jo heti ensi silmäyksellä. [...] Hänen ulkonäkönsäkin on vaikuttava. [...] Jopa hänen lottapukunsakin on parempaa kangasta kuin meidän muiden, rypistämätöntä ja kuosissaan pysyvää.”³⁰ Lainaus tuo esille lottien vaatetukseen liittyviä ongelmia. Lotat kirjoittavat paljon lottapuvusta, joka on jäänyt mieleen sekä ylpeyden aiheena että epäkäytännöllisenä vaatekappaleena. Lottapuvun arvokkuutta, sen symbolimerkitystä korostettiin kaikissa lottien saamista ohjeissa. Lot-tajohto teroitti kunnollista pukeutumista. Oli valkoisia hihansuita ja kauluksia, asua oli pestävä päivittäin, kaiken oli oltava puhdasta, kesälläkin oli käytettävä sukkia, hameen pituudesta ei saanut tinkiä edes kangaspulaan vetoamalla. Monet pukeutumisvaatimukset olivat rintamatyössä epärealistisia, mistä lotat purnasivat.

Puvun hankinta on tuottanut huolta; se toi esille lottien eriarvoisuuden. Toisten oli helpompaa hankkia kangas ja ommella tai ompeluttaa puku. Oli naisia, joilla ei ollut mahdollisuuksia valmistaa asua itse joko sen takia, ettei heillä ollut siihen varaa, ettei kangaspulan takia ollut mahdollisuutta hankkia kangasta tai siksi, ettei ollut tarvittavaa ompelutaitoa tai ompelemiseen tarvittavia välineitä. Tässä pärjäsivät hyvin varakkaiden maalaistalojen tyttäret ja kaupunkien tytöt, joita perhe avusti hankinnoissa. Puvun valmistamisen kuvaukset antavat vihjeen lottien sosiaalisten taustojen erilaisuudesta. Joitakin lottia oli alueen lottapiiri avustanut lottapuvun ja muiden rintamavarusteiden hankinnassa, toiset joutuivat selviytymään yksin. Vaadittavan asun ja vara-asun hankkiminen ja ehjänä ja puhtaana pitäminen ei ollut kaikille taloudellisesti helppoa. Puvulla päästiin kilpailemaan; sen hankinta, pukujen lukumäärä ja laatu vaihtelivat. Lotat saattoivat keikaroida sinänsä vaatimattomalla lottapuvulla, sillä tarkkasilmäiset naiset pystyivät arvioimaan puvun laatua, tekotapaa ja kangasta.³¹

Työvoimapolitiikan kannalta katsottuna maaseudun ja varsinkin maatalojen työille rintamalle lähtö oli kaupunkilaisiin verrattuna mutkikkaampaa. Maataloudessa oli pula työvoimasta ja kaikkien, mutta varsinkin maataloustöihin tottuneiden työpanosta tarvittiin.

Naisten tarpeellisuutta kotirintamalla ja muita lähtöön liittyviä asioita arvioivat vanhemmat, paikallinen lottajohto ja työvoimaviranomaiset. Työvoimaa ei ilman muuta päästetty lähtemään.

Toinen ryhmä naisia, joilla oli periaatteessa mahdollista olla rintamalla päivärahan turvin, olivat naimisissa olevat mutta lapsettomat naiset, joiden toimeentulon mahdollisti aviomies. Avioituneilla naisilla tuntuu kuitenkin olleen monenlaisia asenteellisia ristiriitoja toimimiseen rintamalla. Noin sadan tekstin kirjoittajista vain muutama oli ollut naimisissa rintamalla ollessaan. Kuin yhteen ääneen he kertovat suoraan tai epäsuorasti aviomiestensä varovaisesta, toisinaan jopa selvän kielteisestä suhtautumisesta vaimon rintamalla oloon.

Taloudellinen pakko mennä rintamalle

Suurinta osaa työvelvollisista voi pitää sosiaaliselta taustaltaan työläisinä. Kirjoituksista päätellen naiset olivat tulleet siviilitöihin oman valintansa mukaan. Esittelen rintaman siviilityötä parin esimerkin pohjalta. Saara Isojärvi julkaisi 1970-luvulla väljästi omaelämäkerrallisen romaanin nimeltä *Vuorikylän tyttö*. Siinä hän kertoo ”punnikkiperheen” taustastaan, lapsuuden ja nuoruuden hankaluuksista pienellä pohjoiskarjalaisella paikkakunnalla. Mukana on myös lyhyt kuvaus sota-ajasta, jolloin kirjoittaja oli työskennellyt Karhumäessä varushuollossa, ollut Paavolaisen ivaamia pesularaivottaria. Karhumäessä oli ollut kaksi ruotsalaisten lahjoittamaa hyvin varustettua pesulajunaa. Pesulajunien vieressä oli ollut ompelimo, jossa oli ollut monta sataa ompelijaa samassa huoneessa: ”Täällä riittää ompelua, siviilissä ei ollutkaan enää toimeentuloa [...]”. Työnteko oli ollut rankkaa; välillä oli ollut urakkatyötä, josta oli voinut ansaita suhteellisen hyvin. Isojärvi oli saanut palkkaa 1200 mk kuukaudessa, mitä on syytä verrata lottien saamaan päivärahaan eli noin 540 mk kuukaudessa.³¹

Toinen kertoja oli ollut ensin Helsingissä töissä entisessä puku-tehtaassa, jossa oli siirretty valmistamaan sotilasmantteleita. Ajan mittaan kangasta alkoi olla huonosti saatavilla, eivätkä työntekijöiden

tulevaisuuden näkymät olleet hyvät. Tehtaaseen oli tullut Syvärieltä yksi kapteeni värväämään työväkeä rintaman työpaikkoihin. Vaikka kirjoittaja oli mennyt välirauhan aikana naimisiin, hänestä ”mikään ei estänyt lähtemästä”. Syväriellä työtä tehtiin kylmässä parakissa. Housuihin laitettiin ratsupaikkoja, parsittiin ja ommeltiin suoja-pukuja ja aluspöksyjä. Kirjoittaja oli muiden naisten kanssa pantu asumaan ”Impilinnan”, joka oli naisten kaksikerroksinen talo. Se oli ”[...] hyvin vahittu paikka niinku kaikki muutkin siellä. Ei päässyt poikia yöllä eikä päivällä sinne. Ruoka oli heikkoa, [...] vaikka heikkoo se oli Helsingissäkin.”³²

Ruoka oli samaa kuin sotilailla, mutta siitä jouduttiin maksamaan. Asunto, puut ja sähkö kuuluivat luontaisetiihin. Rintaman kaikkien naisten asumista valvottiin tarkkaan, mutta erityistarkkailu kohdistui siviilinaisten asuntoihin. Miehiä ei asuntoloihin saanut päästää, öitä ei saanut olla poissa ja niin edelleen. Kontrolli oli kova.³³ Jos sääntöjä rikottiin ”[...] oli heti tiedossa littera Koti-Suomeen. Sinne ei ollut kellään halua lähteä, sillä täällä oli turvatumpi toimeentulo ja kaikki nuoret ihmiset olivat täällä.”³⁴ Lainauksessa tuodaan esille – toisin kuin lottien varovaisessa kerronnassa – halu olla nuorten ihmisten, siis miesten parissa.

Työstä maksettu palkka oli ollut siviilityöntekijöille välttämätön. Palkan saanti aiheutti sen, että naiset joutuivat itse maksamaan ruokansa. Jos jätetään huomiotta alueella vallitsevat kiellot, liikkumisen rajoitukset ja luonnollisesti sotatoimista aiheutuvat vaarat rintamalla olo muistutti monessa suhteessa normaalia työssäkäyntiä. Työtä tarvitaan palkan saamiseksi ja palkkaa omaan elämiseen ja huollettavien elättämiseen. Perheellisten naisten on järjestettävä lastenhuolto. On mainintoja, että äidit antoivat lapset sukulaisten tai muiden tuttavien hoidettaviksi siksi aikaa kun he itse olivat rintamalla ansaitsemassa. Tämä muistuttaa tuttua työläisnaisen tilannetta.

Avioliitto esteenä

Eräs lottien kohteluun ärsyntynyt lotta kirjoittaa: ”Joten niitä sänkyhommia ei ollut, vaikka lotista yhä halveksivasti ja rienaten puhutaan. Normaali tapa oli mennä kihloihin ja naimisiin, mutta kyllä ne seurustelut tapahtuivat muualla kuin asunnossamme.”³⁵ Muissakin kirjoituksissa toistellaan, että rakastuttiin, mentiin kihloihin ja avioiduttiin. Tiina Kinnunen huomauttaa tämänkaltaisesta ”normaalisoinnista” oivaltavasti: ”Lottien ja miesten välistä vetovoimaa ei toisaalta kiistettykään. Se puhdistettiin ja tehtiin vaarattomaksi, kun sen muistutettiin johtaneen lukuisiin avioliittoihin.”³⁶

Mutta avioliiton solmiminen ei kuitenkaan osoittaudu yksinkertaiseksi asiaksi. Poikkeuksellisen avoimesti rintamalottana olostaan kirjoittanut kirjailija Kyllikki Villa valitti äidilleen kirjeessä, ettei tämän tule olla huolissaan tyttären miessuhteista, sillä minkäänlaisia avioliittoaikomuksia tällä ei ole. Sitten Villa jatkaa kyllästyneesti: ”Yhteyslotta on kieltänyt lottien naimisiinmenon täällä ja ’seurustelun siinä mielessä’. Se tuntuu kovin tyhmältä. Voiko sellaista asiaa mikään ulkopuolinen tekijä määritellä tai määrätä?” Hän jatkaa yhteyslottaan ivaten: ”Siitäköhän kenkä puristaa, että hänet pitäisi naida ensimmäiseksi?”³⁷

Vaikuttaa siltä, että johdon taholta pyrittiin kaikin mahdollisin keinoin minimoimaan naisten ja miesten välistä seurustelua ja ohjaamaan sitä kontrolloituihin uomiin. Rakastumisen pelättiin synnyttävän ylimääräistä, ilmeisesti sekä seksuaalisävyistä että käytännöllistä häiriötä rintaman muutenkin jännittyneisiin oloihin. Kaikki vähänkin intiimi kanssakäyminen miesten ja naisten välillä ei ollut ainoastaan säänneltyä, vaan myös kiellettyä. Julkisuudessa ei sallittu mitään helliä, eroottisuuteen vivahtavia sävyjä. Sellaiseksi tulkittiin jopa naisen ja miehen käveleminen yhdessä. Minkäänlaista fyysistä kosketusta ei pidetty sopivana.³⁸

Avioituneita naisia ei haluttu pitää rintamalla. Pelkkä kihlautuminen saattoi olla perustelu lähettää nainen pois rintamalta, olihan hän astumassa naimisissa olevien joukkoon. Naimisiin meneminen oli vahingollista ihan käytännön syistä, sillä työntekijöistä alkoi myö-

hempinä sotavuosina olla puutetta. Myös sairaanhoitajia, jotka olivat ammattinsa puolesta komennettuina lääkintähuoltoon, koski seurustelun kontrolli ja monet rajoitukset. Asiaa tutkineen Karvonen-Kopteffin mukaan sairaanhoitajien avioitumista ei katsottu hyvällä, sillä silloin henkilö yleensä poistui työelämästä. Tämä vaikutti kielteisesti yleiseen tilanteeseen sairaaloissa, joissa oli muutenkin liian vähän hoitajia.³⁹

Kirjoitusten vähälukuisista, asiaa käsittelevistä kohdista tulee vaikutelma, etteivät aviomiehet olleet ihastuneita vaimojensa rintamakomennukseen. Eräs vanhemman polven mies ilmaisi mielipiteensä muonittajalotalle seuraavanlaisesti:

Saatanan hullu mies, kun muijansa on tänne lähettänyt. Mulla on kyllä semmonen eukko, että ei se tänne riittavaks olis lähtenyt, perkele. [...] jos mun muijani tietäis, mitä paskaa te meille syötätte, niin [...]⁴⁰

Suhtautuminen vaimon rintamalla oloon tuo esille miesten kokemaa pelkoa vaimon käyttäytymisestä ja siitä, miten muut miehet mahtoivat asiaan suhtautua. Sodan aikana keskustelu rintamalla olevien naisten moraalista oli muutenkin yksi puhutuimmista asioista.

Elise Turpeenniemen fiktiivissävyisessä, mutta samalla kirjoittajan omakohtaisiin rintamakokemuksiin perustuvassa kirjassa pohditaan avioliiton ja rakastumisen aiheuttamaa monimutkaista kuviota rintamaoloissa. Teoksen päähenkilö, äskettäin avioitunut Iita-niminen nainen, oli päässyt hiukan omituisten sattumien kautta samaan komennuspaikkaan kuin missä hänen aviomiehensäkin oli. Iitan aviomies huolehtii kaikin keinoin vaimostaan ja on samalla varuillaan vaimonsa rintamalla olost. Iita kuvataan iltauniseksi, mikä Iitan aviomiehen mielestä on hyvä asia, sillä näin Iita välttyy kuulemasta poikien ”räävittömiä juttuja”.⁴¹ Miesten puhetapa, räävittömät jutut tai niiden poissaolo, on yksi suosituimmista aiheista rintamanaisten muistelmassa. Kyllikki Villa valittaa miesten puheista, joita hän oli joutunut kuuntelemaan:

[...] oli niin tylsää kuunnella kaikkea. Miehet ovat sentään raakoja - miksihän? [...] Miehet riitelevät ja kiroilevat ulkona. Se on niin ikävää. Tietysti minun ei pitäisi kuulla – mutta minnepä voisin mennä.⁴²

Tässä ovat nähtävillä kuin pähkinänkuoressa naisten ja miesten lähekkäin olemisen haitat. Naiset kärsivät miesten ”raa’asta” maailmasta eikä tilanne miehillekään ole varmaan helppo. Heidän on kontrolloitava entistä tarkemmin käyttäytymistään.

Monet lotat pystyivät kirjoituksista päätellen olemaan kuulematta miesten puheita. He muistelevat sotilaita toisella tavalla ja korostavat suomalaisen sotilaan kunnollisuutta. Erään kirjoittajan mukaan miehet olivat

[...] ihmeen siistiä ja korrektaa – minun täytyy sanoa, että kukaan ei kiroillutkaan minun kuulten. Kun minä olen tätä kertonut, kaikki sanoo, että sinä kaunistelet. Mut se on ihan tosi. En minä tiennyt, mitä ne teki miehistöhuoneissa.⁴³

Voitaneen sanoa, että miehillä on naisia realistisempi käsitys naisten miehisessä ympäristössä saamasta kohtelusta. Naisten herättämät reaktiot miehissä eivät olleet välttämättä niin kilttejä ja sisarellisia kuin mitä rintamanaiset korostavat omissa muistelmissaan.

Vastustus aviovaimojen ja jopa kihlautuneiden naisten rintamalla oloa kohtaan ja siihen kohdistuneet kiellot herättävät monia kysymyksiä. Kirjoituksista päätellen aviossa olevat naiset katsottiin sopimattomiksi rintamalle silloinkin, kun kotona ei ollut huollettavia lapsia, mikä tuntuu oudolta. Voisi päinvastoin ajatella, että ideaalitalapauksessa avioliitossa olevat naiset olisivat sotilaiden kannalta katsottuna turvallisen äitimäisiä. Naimattomilla naisilla saattaa olla mielessä rakastuminen, seurustelu ja hakeutuminen avioliittoon. Tekstit ovat täynnä nimenomaan tämänsuuntaisen halun kontrollia, jota tulee sekä päällystöltä että tyttöjen sisäistettynä kurina. Aviomiesten vastustus ilmentää miesten halua suojella, kontrolloida ja omistaa vaimo. Niinpä rintamalle lähetettiin nuoria naisia, jotka olivat ”vapaita”. He eivät kuuluneet kenellekään miehelle, eikä heillä

ollut huolehtivia tai mustasukkaisia aviomiehiä. Ilmeneekö tässä ensisijaisesti miesten intresseistä nousevaa ajattelua?

Perhe ja koti olivat Lotta Svärdin ideologiassa ensisijaisen tärkeitä; nainen määrittyi ennen kaikkea äidiksi. Tämä ei tietenkään ollut otollinen perusta naisten rintamalla ololle. Naisen palkkatyö ei istunut hyvin Lotta Svärdin ideologiaan. Tällaisen sukupuoli-ideologian vallitessa on luonnollista, että vaimon poissaolo kotoa ja meneminen rintamalle miesten keskuuteen herätti paljon levottomuutta. Turpeenniemeltä otetussa lainauksessa aviomies näyttäytyy vaimonsa suojelijana, mutta samalla hänet voi nähdä vaimon valvojana ja kontrolloijana. Olisiko niin, että aviomiesten vastustus on vaikuttanut osaltaan, että rintamalla oli niin vähän aviossa olevia naisia?

Rintamalle menoa pidettiin moraalisessa mielessä ilmeisen vaarallisenä naisille. Varsinkin lotat olivat koko sodan ajan moraalisen arvioinnin kohteena, mihin niin yksittäiset lotat kuin järjestön johtokin joutuivat reagoimaan. Lottiin kohdistunut ja lottien itsensä sisäistävä paine näkyy hyvin siinä, että niinkin myöhään kuin 1990–2000-luvuilla lottien muistelmat keskittyvät lottien käytökseen.

Tämä on nähdäkseni tuonut teksteihin rintamalle menon syiksi korostetun isänmaallisuuden. Sellaiset seikat kuin seikkailunhalu tai jännityksen etsintä, puhumattakaan suorista viittauksista miehiin, ovat liki kielletty syy lähtemisen perusteluista puhuttaessa. Aihe on työnnetty mielestä pois tai sitä ei ainakaan ole päästetty julkaistuihin kirjoituksiin.

Raskaus mahdollisti poispääsyn rintamalta

Kun aviomiesten ja sulhasten voi katsoa olleen sodan alkuvaiheessa esteenä vaimojen rintamalle menoon, osoittautuu avioituminen ja varsinkin raskaaksi tulo hyväksi ja usein rintamalla olleelle naiselle ainoaksi perusteeksi päästä rintamalta pois sodan loppuvuosina. Sodan pitkittyessä alkoi ilmaantua monia syitä poislähtöön. Kyllästyttiin asemasotaan, tuli erilaisia kotihuolia, työ- ja opiskeluasiat alkoivat vaivata. Kotirintamalla oli myös pulaa työvoimasta.

Naisia tarvittiin kuitenkin myös rintamalla, eikä heitä ilman muuta haluttu laskea pois. Avioituminen ja raskaaksi tulo olivat syitä, joilla päästiin nopeasti kotiin, kun taas häät takasivat miehille kaivatun loman. Asiaan joutuivat naiset kukin tahollaan ottamaan kantaa. Eräs lotta kirjoittaa pika-avioliitoista: ”Kun häälomaa sai ylimääräisenä lomana, monet pojat pyrkivät avioliiton satamaan, vaikka eivät morsianta paljon tunteneetkaan [...]” Hän tuo esille oman kantansa:

Minulla itselläni ei ollut pienintäkään ajatusta, että olisin lähtenyt komennukselle nimenomaan miestä etsimään. [...] Isän varoitukset olivat myös syöpyneet niin voimakkaina mieleeni, että päätin pitää pääni kylmänä; ja lisäksi tietysti se, kun se oikea ei sattunut siellä kohdallani.⁴⁴

Kirjoittajan näkemys myötäilee lottaideologiaa. Edellistä romanttisen rakkauden sävyttämää käsitystä vastaan voidaan asettaa seuraava Vuorikylän työssä esiintuoto näkemys miehistä ja avioliitosta: ”Sota vie meiltä miehet, me jäämme vanhoiksi piioiksi, jos jäämme eloon”, tuumitaan kirjassa. Kirjoittajan mukaan naisen ei kannata jäädä muistelemaan mahdollista nuoruuden rakkautta; se on kehittymättömyyttä. Kirjassa kuvataan kuinka sodan loppuvaiheessa levisi avioliittovillitys. Aina oli joku joukosta vihkilomalla. Tuntemattomista kirjeenvaihtokavereista tuli pian aviomiehiä, sillä loma oli tärkeä ainakin rintamalla oleville miehille, loma myönnettiin aina. Kirjan päähenkilö pohtii kyynisesti: ”Sama se on, kenen kanssa meidät vihitään. Jos mies kaatuu, saamme eläkkeen, jos jää eloon, saamme eron, jos ei satu sopiva.” Nainen oli toiminut periaatteittensa mukaisesti ja mennyt naimisiin ja alkanut odottaa lasta. ”Ainoa keino täältä pois pääsyyn on hankkia lapsenalku”. Rintamälääkäri oli ollut asiasta mielissään, sillä hänestä naisten ei tulisi olla rintamalla.⁴⁵

Siveyden luokkaluonne

Rintamalla olleiden naisten käytöksestä on luettavissa kahtalaista suhtautumista avioituneisiin ja perheellisiin naisiin. Varsinkin porvarillisen naisideaalin mukaan nainen on ennen kaikkea äiti, lasten synnyttäjä, kasvattaja ja kodin hoitaja. Naimisiin meno lopettaa työssäkäynnin. Sama malli osoittautuu määrääväksi naisten ollessa rintamalla. Rintamalla oloa voidaan verrata kodin ulkopuolella tapahtuvaan palkkatyöhön, joka yleensä lopetettiin naisen avioiduttua. Lottien kohdalla oltiin varovaisia ja jopa kihlautuneita lähetettiin kotiin. Sen sijaan siviilitöissä oli myös perheellisiä naisia. Työläisnaisille palkkatyö on ollut historiallinen välttämättömyys, vaikka ei välttämättä naisen oma valinta. Työläisnaisten erilainen elämäntapa on assosioitu erilaiseen moraaliin ja kunniakäsitykseen.

Sukupuolimoraalin historiaa tutkinut Kirsi Pohjola-Vilkuna korostaa naisille asetettujen siveysvaatimusten sukupuolittunutta luonnetta, sillä naiselle määriteltiin sen ylläpitäminen. Suomalaisessa sukupuoli-ideologiassa tapahtui merkittävää muuttumista 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, jolloin siveys alettiin assosoida sivistykseen. Pohjola-Vilkuna korostaa siveellisyyskeskustelun valta-aspektia; se on valtaa pitävien puhetta, mikä ilmentää siveyden luokkaluonnetta. Sivistys ja siveellisyys kulkivat käsi kädessä niin, että sivistynyttä ihmistä pidettiin määritelmänmukaisesti aina myös siveellisenä yksilönä. Aluksi sivistyneistön naiset ottivat tehtäväkseen sivistää muita naisia ”oikeanlaiseen pidättyvään seksuaalisuuteen”. Ylä- ja keskiluokan, johon sivistyneistökin on luettavissa, tämänkaltainen itsetunto tekee ymmärrettäväksi muihin kansanryhmiin ja luokkiin kohdistetun epäluulon. Porvariston taholta asetettiin työläisnaiset ja toisaalta maaseudun naiset siveellisesti epäilyksenalaisiksi ja heidän parissaan arveltiin esiaviollisten suhteiden ja aviottomien lasten olleen yleisiä.⁴⁶

Taistelua käytiin siveellisyydestä, ja tässä kamppailussa porvarillisten naisasiapiirien voidaan katsoa päässeen voitolle. Seurauksena oli, että oikea (nais)kansalaisuus tuli määriteltä päasiassa siveellisyysskriteerein. ”Käytännössä pieni joukko ylä- ja keskiluokan naisia pyrki määrittelemään sen ’siveellisen politiikan’, jonka kaikkien naisten ole-

tettiin ottavan julkisen toimintansa ohjenuoraksi.⁴⁷ Näin määrittynyt ”siveellinen äitkansalainen ja siveellinen politiikka” sulki ulos muita tapoja olla nainen ja toimia poliittisesti. Siveellisyysdiskurssissa seksuaalisuus sijoitettiin ainoastaan avioliittoon. Kaiken kaikkiaan Suomessa alkoi 1920-luvulta alkaen vallita siveellisyysajattelu, jota on Pohjola-Vilkunan mukaan pidettävä keskiluokkaisena ja porvarillisena.⁴⁸ Suomessa valkoisten voitto kansalaissodassa vahvisti entisestään epäilyjä työläisnaisten siveettömyydestä.⁴⁹ Punaisten toiminta kansalaissodassa selitettiin moraalien, ei yhteiskunnallisten rakenteiden pohjalta. Se nähtiin osoituksena työväestön siveellisestä heikkoudesta.

Ei liene yllättävää, ettei lottien kirjoituksista löydy minkäänlaista pohdintaa siveydestä, vaan se otetaan annettuna, luonnollistettuna – kuten sukupuolikin. Sen luokkaluonne tulee kuitenkin näkyviin, kun rinnalle asetetaan muunlaista moraalinormistoa ja muiden sosiaalisten ryhmien käytäntöjä. Suomessa väheksyntää saaneita ihmisryhmiä tutkineen Toivo Nygårdin mukaan viime vuosisadan vaihteessa ihanteena olleen seksuaalisesti haluttoman porvarisäidin vastakohtaksi konstruointiin sairaalloista halua edustava alaluokkainen huora.⁵⁰ Lottien työvelvollisiin kohdistama vieroksunta on kuin kuvitusta Nygårdin poleemiseen väitteeseen.

Lähdeviitteet

- 1 Ns. uusi lottatutkimus ks. Kinnunen 2006; Olsson 2005; myös Raitis & Haavio-Mannila 1993; Olsson 2011.
- 2 Hytönen 2014, Heikkinen 2012.
- 3 Ks. Kinnunen 2006; Heikkinen 2012.
- 4 Lehväslaiho 1988, 254.
- 5 Emt. 345.

- 6 Emt. 124.
- 7 Emt. 182.
- 8 Haavikko 1994, 130.
- 9 Esittely aineistosta Heikkinen 2012, liite 1.
- 10 Fingerroos & Haanpää 2006, 36–40.
- 11 Rojola et al. 2000; Tuori 2009.
- 12 Turpeenniemi 1991, 217.
- 13 Sinerma 1994, 264.
- 14 Paavolainen 1960, 344.
- 15 Tarkka 1966, 133.
- 16 Saraste 1983; Salminen 2000; Aura 2012, 2013; Hytönen 2014.
- 17 Saraste 1988; Salminen 2000; Aura 2013.
- 18 Sinerma 1994, 188–192.
- 19 Sinerma 1994, 39.
- 20 Salminen 2000, 13–16.
- 21 Hytönen 2014, 96–112.
- 22 Salminen 2000, 13–16.
- 23 Heikkinen 2012, 210.
- 24 Häkkinen 1995, 162–163.
- 25 Haavikko 1994, 64.
- 26 Lehväslaiho, 1988, 144.
- 27 Emt. 121.
- 28 Haavikko 1994, 28.
- 29 Emt. 56.
- 30 Melto & Castren 1985, 156.
- 31 Isojärvi 1973, 119–120.
- 32 Haavikko 1994, 112–114.
- 33 Heikkinen 2012, 139–142, 200–206.
- 34 Isojärvi 1973, 120.
- 35 Lehväslaiho 1988, 174.
- 36 Kinnunen 2006, 129.
- 37 Villa 2006, 263.
- 38 Heikkinen 2012, 157–162.
- 39 Karvonen- Kopteff 1993, 128.
- 40 Raja 1956, 79.
- 41 Turpeenniemi 1991, 106, 130.

- 42 Villa 2006, 29.
 43 Haavikko 1994, 132.
 44 Vaittinen 1996, 126.
 45 Isojärvi 1973, 122–123, 131.
 46 Pohjola-Vilkuna 1995, 115–116, 135–136, myös Elomäki 2011, 146.
 47 Elomäki 2011, 146.
 48 Pohjola-Vilkuna 1995, 115–116.
 49 Nätkin 1997, 108, 123.
 50 Nygård 1998, 51.

Lähteet ja kirjallisuus

Julkaisemattomat opinnäytetyöt

- Aura, Otto (2012): *Rakennustöitä jatkosodassa. Työ, työvoima sekä rationalisointi linnoitustöissä 1941–44*. Poliittisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Salminen, Hanna (2000): *Naisten työvelvollisuus jatkosodan aikana 1941–1944*. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Saraste, Erja (1983): *Työvoimahallinto ja -politiikka Suomessa toisen maailmansodan aikana. Inhimillisten resurssien käyttö kriisiaikana 1939–1944*. Poliittisen historian lisensoitustyö. Helsingin yliopisto.

Kirjallisuus

- Aura, Otto (2013): ”Nykyaikaisessa sodassa työvelvollisuus on välttämätön.” Työvelvollisuus Suomessa talvisodasta jatkosodan alkuun. *Hybris* 3/2013. <<http://hybrislehti.net/32013-%E2%80%93ty%C3%B6velvollisuus-v%C3%A4litt%C3%A4m%C3%B6n%E2%80%9D>> (luettu 28.5.2015).
- Elomäki, Maija (2011): ”Kansainvälisiä mutta ’siveellisiä’? Hymyjä olympiavie-raillemme, mutta ei liian läheltä. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. – Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- Fingerroos, Outi, Haanpää, Riina (2006): Muistitietotutkimuksen ydinkysymyk-siä. Teoksessa Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla-Maija

- Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Haavikko, Anna-Liisa (toim.) (1994): *Naisten marssi. Rintamanaiset kertovat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Heikkinen, Kaija (2012): *Yksin vai yhdessä. Rintamanaisen monta sotaa*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2014): ”*Ei elämäni lomina mahtunut.*” *Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien jälleennakennuksen aikana*. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, Joensuu.
- Häkkinen, Antti (1995): *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.
- Hämäläinen, Aune (1965): *Kenttäsaaralan lotat*. WSOY, Helsinki.
- Isojärvi, Saara (1973): *Vuorikylän tyttö*. Otava, Helsinki.
- Karvonen-Kopteff, Outi (1993): Naisten kokemuksia sotasairaanhoidosta. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.), *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY, Helsinki.
- Kinnunen, Tiina (2006): *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Otava, Helsinki.
- Lehväslaiho, Reino (1988): *Lottien sota*. WSOY, Helsinki.
- Melto, Hilja Ilona & Castren, Anja (1985): *Meidän sotamme. Nuoren lotan sota-ajan päiväkirja*. Karisto, Hämeenlinna.
- Nygård, Toivo (1998): *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa*. Atena, Jyväskylä.
- Nätkin, Ritva (1997): *Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset*. Gaudeamus, Helsinki.
- Olsson, Pia (2005): *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Otava, Helsinki.
- Olsson, Pia (2011): *Women in Distress. Self-understanding among 20th-century Finnish rural women*. LIT Verlag Dr. W. Hopf, Berlin.
- Paavolainen, Olavi (1960): *Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjan lehtiä vuosilta 1941–1944*. Otava.
- Pohjola-Vilkuna, Kirsi (1995): *Eros kylässä. Maaseudun luvaton seksuaalisuus vuosisadan vaihteessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina. (toim.) (1993): *Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa*. WSOY, Helsinki.
- Raja, Tuulikki (1956): *Rintamalotta muistelee*. Otava, Helsinki.
- Rojola, Lea et al. (2000): Gayatri Chakravorty Spivak ja väärinlukemisen politiikat. Teoksessa Anneli Anttonen, Kirsti Lempiäinen & Marianne Liljeström (toim.), *Feministejä – aikamme ajattelijoita*. Vastapaino, Tampere.
- Sinermä, Martti (1994): Viettelyksen vaunut. Teoksessa *Suomalainen korpisoturi. Taistelijan elämää talvi- ja jatkosodassa*. Oy Valitut Palat, Helsinki.

- Sinerma, Martti (1995): Koulutyöt työvelvollisina maatalossa. Teoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Oy Valitut Palat, Helsinki.
- Sinerma, Martti (1995): Sotatarviketeollisuus naisten käsissä. Teoksessa *Nainen sodassa. Kotona ja rintamalla 1939–1945 Suomen vapauden puolesta*. Oy Valitut Palat, Helsinki.
- Tarkka, Pekka (1966): *Paavo Rintalan saarna ja seurakunta. Kirjallisuussosiologinen kuvaus Paavo Rintalan tuotannosta ja suomalaisen kirjallisuuden rintamista ja kirjallisuuden asemasta kulttuurin murroksessa*. Otava, Helsinki.
- Tuori, Salla (2009): *The Politics of Multicultural Encounters. Feminist Postcolonial Perspectives*. Åbo Akademis Förlag, Åbo.
- Turpeenniemi, Elise (1991): *Lotat vapaan valkean Suomen*. Gummerus, Jyväskylä.
- Väitinen, Olavi (toim.) (1996): *Jenny Lahti. Lottana Aunuksen radiossa*. Gummerus, Jyväskylä.
- Villa, Kyllikki (2006): *Tyttö sodassa. Kenttälötkin kirjoittajia 1941–1944*. Like, Helsinki.